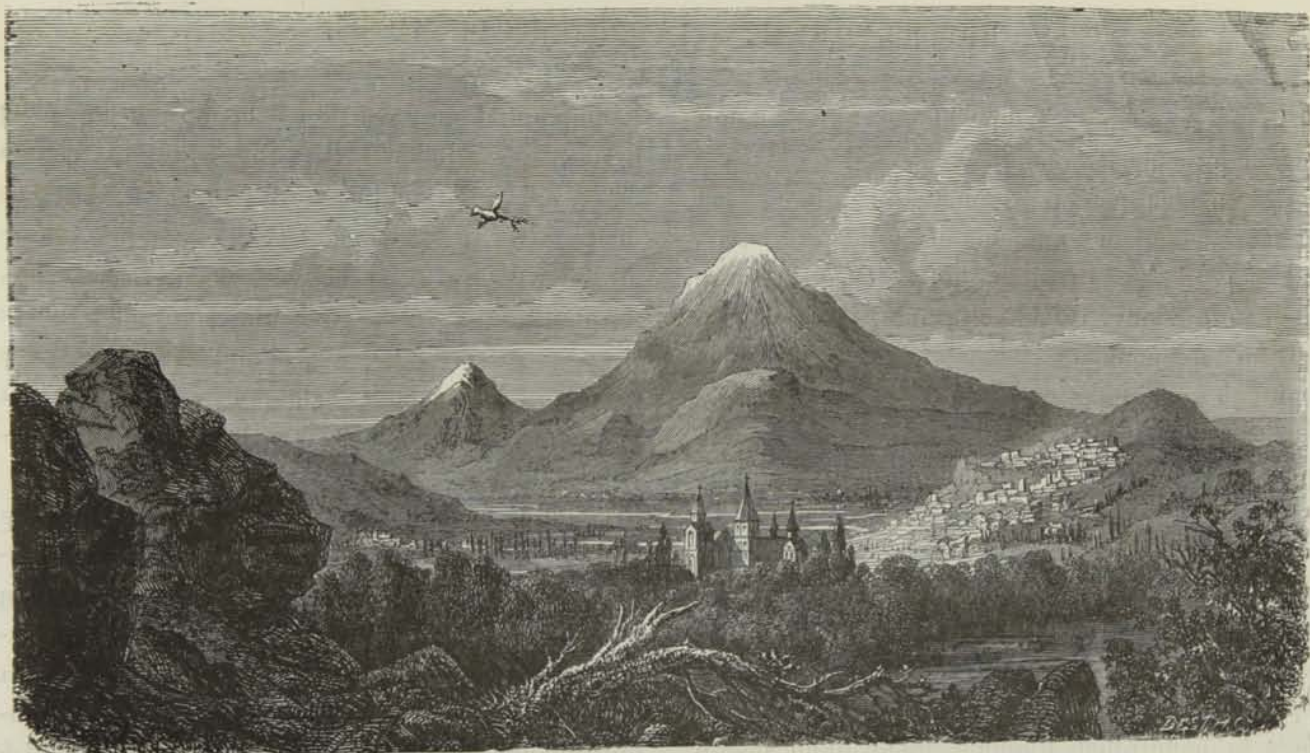

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա Ի Ե Տ Ա Բ Ե Ր Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Ց

Հ Ա Յ Կ Ա Ջ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

ՆԻԿՈՂ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԵՒ ՀԱՆՐԱՊԵՏ ԴՆԴԻՄ ՀԱՅԿԱՋԱՆՑ ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ.
(Նարայարութիւն. Տես էջ 3.)

Խաջատուր վարդապետը Նիկոլին ըրածները տեսնելուն պէս՝ ելաւ քաղաքէն, գնաց սուրբ Խաջ ըսուած վանքը քաշուեցաւ : Նիկոլ ուզելով որ Խաջատուր վարդապետին աջքը վախճայ ու ժողովուրդը իրեն դէմ գրգռելու դիտաւորութիւն անգամ չունենայ, զինուորներ յուղարկեց որ վանքը պաշարեն : Հարցուցին վանականները զինուորներուն քէ ինչ կուգէք. անոնք պատասխան տուին քէ « Հոս լրտես մը կայ եղեր օտար տէրութենէ եկած պահուրտած, զինքը պիտի բռնենք : » Ո՛ր եւ իցէ բռնաւորութիւն այն ատեն աւելի զօրաւոր է՝ երբոր կեղծաւորութեամբ խառն ըլլայ. Նիկոլ երկուքն ալ ունէր : Հետը իր կուսակիցներէն քանի մը հոգի առած գնաց հասաւ վանքը, եւ եղածները չգիտնալու զարնելով՝ ինքն

ալ հարցուց զինուորաց ու նոյն պատասխանն ընդունեցաւ. յետոյ ըսաւ անոնց. « Դուք հիմա գնացէք ասկէց. ես պետք եղածը կըհասկըցընեմ իրեն : » Ներս մտաւ, առաւ Խաջատուր վարդապետը, տարաւ քաղաքն ու պատուով կըպահէր. միտքը այն էր որ զինքն ալ իր կողմը որսայ, եւ անոր հետ բոլոր ժողովուրդը. ուստի լեհացի կրօնաւորներ յուղարկեց իրեն քանի մը անգամ որ հաւատոյ մասանց վրայ վեճեր ընեն հետը, անոնք ալ ԵՐԿՈՒ ԲՇՈՒԹԻՒՆ ըսել չուզելուն համար՝ « Ուրեմն դուք եւտիքական էք » կըսէին : Կարծէին այն կեղծաւորներն որ դիմացինին հաւատքը պակասաւոր գտնելն ու նախատելը՝ զանիկայ դարձի բերելու եւ որսալու հնարք մըն է, ինչպէս որ ուրիշներն ալ փորձեցին ու խայտառակ եղան :

Ուշադրութեամբ դիտելու եւ շատ զարմանալու արժանի բան : Մեր ազգը ամեն ատեն ջանացեր է իր դաւանանքը՝ իր ուղղափառութիւնը պաշտպանել օտարաց զրպարտութիւններուն դէմ, առանց անոնց հաւատքը պակասաւոր եւ մոլորական գտնելու . ո՞վ կրնայ չգովել իր այս գեղեցիկ ու քրիստոնեական կատարելութիւնը՝ բայց եթէ այն Լատիններն ու Յոյներն որ ամեն ժամանակ հաւատքը պատրուակ առեր են իրենց տիրապետական հոգւոյն, ու ըսեր են Հայերուն թէ « Դուք մոլորեալ էք, բռնած ճամբանիդ ծուռ ե, « ձեզի փրկութիւն չկայ՝ մինչեւ որ ձեր ազգային « տանդութիւնները, արարողութիւնները, վար- « դապետութիւնները չբողոք ու մեզի ջնտելիք, « մեզի ջնպատակիք : » եւ այսպիսի խօսքերուն ոյժ տալու համար՝ մեր խեղճ ազգին տառապանաց եւ նեղութեան ժամանակները վրայ հասեր են միշտ, որպէս զի մերոնց փոքորիկէ ու որոտմունքէ խուճապեալ գառանց պէս լեռներու դաշտերու հովիտներու մէջ վազվրտած ատենը, անոնցմէ քանի մը հոգի իրենց արիւնարբու շահասիրութեանը որս ընեն :

Այսպէս չբռն Յոյնք սրբոյն Սահակայ ատեն՝ երբոր մերոնք կրակապաշտ Պարսից դէմ իրենց քրիստոնեութիւնն ու հայրենիքը կրպաշտպանէին . եզր կարուղիկոսին ատեն՝ երբոր իրենց Հերակլ կայսեր արշաւանացը ժամանակ Հայոց օգնութեանը կարօտ էին . Շնորհալոյն ատենը՝ երբոր իրենց կայսերութեան ոյժը օրէ օր արեւելքէն պակսելու վրայ էր : Այսպէս չբռն շատ ու շատ անգամ եւ Լատինացիք Ռուբինեանց ատեն, երբոր Հայոց փոքրիկ մէկ բազաւորութիւնը համաշխարհական ջրհեղեղէ ազատած ազգատոհմի մը պէս՝ Կիլիկիոյ բարձրաբերձ լեռները ապաւիններ՝ արեւմտեան քրիստոնէիցմէ օգնութիւն կրպաղատեր :

Զհարցընէ մէկը թէ արդեօք ինչ էր Յունաց եւ Լատինացւոց պահանջմունքը . արդեօք Հայք Սաբէլի, Արիոսի, Ապոլինարի, Նեստորի, Եւտիքեի, եւ անոնց նման աղանդապետներու կրհնտեւէին որ այդպէս իբրեւ անհաւատ ժողովուրդ եւ կորստեան որդիք անարգութիւն, դատապարտութիւն ու ի դարձ եւ յուղորթիւն բռնադատութիւն : — Ոչ բնաւ : — Հապա ինչ էր գլխաւոր յանցանքնին Յունաց եւ Լատինացւոց առջեւ : — Այս միայն՝ որ թեպէտ եւ զմի եւ գեոյն Քրիստոս ԿԱՏԱՐԵԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾ եւ ԿԱՏԱՐԵԱՆ ՄԱՐԴ կրդաւանէին, բայց երկու ԲՆՈՒԹԻՒՆ ունի ըսելէն

կրվախնային . յայտնի բան է որ իրենք ալ իրենց իրաւունքն ունէին... Արդ միթէ ասոր համար Յոյնը պէտք էր ըսեր Հայուն թէ դուն ԲԵՐԵՏՈՆԵԱՅ անգամ չես, բող թէ ՌԻԴԱՒԱԹԱ . Լատինը պէտք էր ըսեր թէ դուն ՀԵՐԶՈՒՍԾՈՂ ես, ՀԵՐԵՏԻԿՈՍ ես, արքայութեան դուռը քեզի դէմ գոց պիտի մնայ : Ո՞չ ապաքէն այսպիսի խօսքերով աւելի իրաւունք կուտային եւ կուտան վշտացեալ Հայոց՝ զգուելու խորշելու իրենցմէ եւ իրենց փարիսեցի պաշտօնեաներէն...

Տեսաւ Խաչատուր վարդապետն որ Նիկոյ գինքը հանգիստ պիտի չբողու, դարձաւ գնաց Էջմիածին, ու բոլոր տեսածներն ու լսածները պատմեց Մովսէս կաթուղիկոսին եւ միաբանից : Հետը յուղարկեցին Իվովցիք ալ Տէր Սիմոն քահանան եւ պատուաւոր աշխարհական մը՝ աղաջելով կաթուղիկոսին որ օգնութիւն մը ընէ իրենց : Այն ազգասէր ու խաղաղասէր հայրապետն ալ՝ աղաջանաց բոլոր գրեց պապին, Լեհաց բազաւորին, եւ Իվովի արքեպիսկոպոսին որ խղճան Հայերուն վրայ ու առանց եկեղեցւոյ չբողուն զանոնք : Պապին տալու պատասխանը կրնար գուշակուիլ որ ճիգվիթներուն ուզածին պէս պիտի ըլլար . այս ինքն պիտի ըսեր թէ « Թող Իվովի Հայերը դաւանութիւն տան որ պապական կաթուղիկ են, եւ թէ ո՞վ որ պապին ջննագանդիր՝ դժոխոց որդի է, եւ թէ ո՞ր Հայն որ իր սեպհական կաթուղիկոսին եւ հոգեւոր առաջնորդներուն կրննագանդի, հերձուածող ու հերետիկոս է, այն ատեն ես կըհրամայեմ որ եկեղեցիները դարձուին իրենց . » ինչպէս որ ետքը տեսնուեցաւ : Լեհաց բազաւորը, իշխաններն ու արքեպիսկոպոսն անգամ աւելի գրասիրաւ երեւցան, ու հրամայեցին Նիկոյի որ եկեղեցիները ժողովրդեան յանձնէ . բայց ճիգվիթները անոնց ամենուն ալ դէմ կեցան : Թագաւորը ելաւ մեծ հանդիսով Հայոց եկեղեցին գնաց որ բռնութեամբ առնու զայն եւ Հայոց յանձնէ . իսկ Նիկոյ այն լսելուն պէս գնաց՝ պատարագի զգեստները հագաւ, եւ սուրբ հաղորդութեան անաւոր խորհուրդը ձեռքն առած՝ բազաւորին առջեւ ելաւ ու անով սպաննացաւ իրեն : Թէ որ Վլատիսլաւի միտքն ու բարեպաշտութիւնն ալ այնչափ լուսաւոր ըլլային՝ որչափ որ սիրաւ բարի էր, անտարակոյս պիտի հրամայէր որ սրբութիւնը առնուն այն անսրժան եպիսկոպոսին ձեռքէն իբրեւ ի ձեռաց Յուդայի մատնելի, եւ գինքը բանալ զնեն իբրեւ սրբապիղծ բռնաւոր . բայց տկարամիտ բազաւորը չհամար-

ձակեցաւ ներս մտնելու, անով դողով ետ դարձաւ :

Երբոր տեսան Հայերն որ աշխարհական իշխանութիւնը բան չկրցաւ ընել Նիկոյին դէմ, առին կաթողիկոսին բուղբը, բազաւորէն ու արքեպիսկոպոսէն ալ յանձնարարական նամակներ, ու գնացին Հռովմ որ պապէն օգնութիւն մը գտնեն : Նիկոյ ալ ճիգովիքներէն առաւ այնպիսի բղբեր ու անոնց ետեւէն հասաւ Հռովմ. հոն տեղի ճիգովիքներուն ձեռքովն ալ այնպէս դարձուց բաներն որ պապը անոր տուաւ իրաւունքը, եւ խեղճ Հայերը տրտում տխուր դարձան գնացին Իլվով :

Նիկոյ ալ ետ դարձաւ, եւ այնուհետեւ աւելի համարձակ սկսաւ առաջ տանիլ իր անխիղճ անիրաւութիւնները : Որովհետեւ իր ազգին ու ժողովրդեանը դէմկուրտելու համար շատ ստրկեցէր եր, գրաւած եկեղեցիներուն մէջ ինչ որ գտաւ՝ աժան աժան ծախեց Հրեաներուն գաղտուկ : Իմացան Հայերը, բողոքեցին նորէն բազաւորին, պապին, կաթողիկոսին, բայց մտիկ ընող չեղաւ իրենց. բազաւորը կըզգուշանար եկեղեցական կոռույ մէջ մտնելէն, պապը կըփախնար որ չըլլայ բէ Նիկոյին անիրաւութիւնները յանդիմանելով՝ Հայերը կաթողիկ ընելու յոյսը կորսնցընէ. կաթողիկոսն ալ՝ որ Փիլիպպոսն էր, մինչեւ որ լսեց ու հասկըցաւ եղածները եւ դարման ընելու աշխատեցաւ, խեղճ ժողովրդեան վրայ վնասութիւնն ու յուսահատութիւնը տիրեց :

Վերջապէս ելան գնացին Հայերը Նիկոյ բռնաւորին օտքն ընկան, կաղաչէին կըպաղատէին որ խնայէ իրենց, եկեղեցիներէն մինչեւ ետքը զուրկ եւ անմխիբար չջողու : Բայց Նիկոյ մտիկ չըրաւ ամենեւին. « Եթէ դուք ալ ինձի պէս հոռովմեական « կաթողիկ կըլլաք, ըսաւ, եկեղեցիները բաց են « առջեւնիդ. ապա բէ ոչ, եւ զձեզ չեմ ձանջնար, « ձեր առջեւը իմ եկեղեցիներս չեմ բանար, ո՛ր « որ կուգէք գնացէք, ինչ որ կրնաք ըրէք : » Զէին հասկընար խեղճ Հայերը բէ Նիկոյ ինչ իրաւամբ կըպահանջէր իրենցմէ հայրենի դաւանանքէն մէկդի ձգել եւ օտար ազգաց դաւանութիւնն ընդունիլ : Գիտէին ու կըտեսնէին որ այն օտար երկրին մէջ միայն իրենց կրօնական պաշտամունքներովն է որ ազգութիւններն պաներ են. անոնցմէ ետ կենալը իրենք զիրենք սպաննելու պէս յանցանք կըհամարէին, եւ իրաւունք ունէին. բայց որո՞ւ հասկըցընէին այն իրաւունքը : Տիրեց վ անին դառն տրտմութիւնն ու յուսահատու-

թիւնը, եւ տուն չկար որ ողբն ու լացը մեջէն պակաս ըլլար : Նոր ծնած տղաքը երեք չորս տարիէ ի վեր առանց կնուսքի մնացեր էին, մկրտող չկար. մեռելները ժամ տանող՝ վրանին աղօթք ընող չկար. հարսերն ու փեսաները պսակող չկար. վասն զի անօրէն Նիկոյը այս բաներուս հրաման տալ չէր ուզեր : Թէ որ ոմանց հրաման ալ տար մկրտութիւն կամ պսակ ընելու, եւ կամ մեռելներն քաղելու, երեք չորս հազար դամեկան չառած՝ հրամանը չէր տար. ուստի շատ տղաք առանց մկրտութեան մեռան, շատն ալ առանց մկրտութեան մնացին մինչեւ տասնըվեց տարի : Ոմանք ուրիշ քաղաքներ կերթային ու իրենց տղաքը հոն մկրտել կուտային, պսակնին ալ հոն կըկատարէին. բայց նորէն Իլվով չգառնալը աչքերնին պիտի առնէին, վասն զի ծանր ծանր տուգանքներու տակ կըձգէր զիրենք Նիկոյ : Իսկ մեռելներուն քաղմանը համար ուրիշ ձար չէր մնացած. ամէն մարդ իր մեռելը փայտե սնտուկի մէջ կըղնէր, վրան մինչեւ բերանը հալած ձիւք կըլցընէր ու դուրս տեղ կըբողոյր տարիներով : Շատ մարդիկ չղիմացան այս խեղճութիւններուն, ստացուածքնին առին ուրիշ քաղաքներ գնացին ու մշմըն ալ չդարձան. քանանանքէն ալ ոմանք Էջմիածին գնացին եւ ոմանք հոն մնացին : Փիլիպպոս կաթողիկոսը անոնցմէ մէկը եպիսկոպոս ձեռնադրեց ու Իլվով յուղարկեց որ իբր բէ ժողովրդեան տառապանացը դարման տանի. բայց Նիկոյ ճիգովիքներուն օգնութեամբը դէմ կեցաւ, բող չտուաւ որ եկեղեցիէն ներս ոտք կոխէ :

Քաւ լիցի որ մենք կրօնական խնդրոց համար հալածանք հանողներուն բռնած ճամբուն հանինք, ինչ ազգէ կուգեն ըլլան, ինչ հաւատքի եւ դաւանութեան տէր ալ ըլլան. բայց հալածանք հալածանքի հետ քաղդատել ուզողներուն, ու ասկէց երեսուն տարի նոյնպէս մեր ազգին մէջ պատահած հալածանքը անօրինակ բանի մը պէս յիշատակողներուն կըհարցընենք բէ արդեօք Նիկոյին ու ճիգովիքներուն ընդդէմ Հայոց հանած հալածանքին նմանը երբ տեսնուած է... Պոյսոյ հալածանքները ով որ պարզ կրօնական հալածանքի տեղ կըղնէ՝ շատ կըսխալի, վասն զի գիտցողները ստոյգ գիտեն բէ անոնց բուն պատճառ մասնաւոր մարդկանց առանձնական կիրքերն ու քաղաքական քշնամութիւններն էին. իսկ Նիկոյին հանած հալածանքը փառասիրութեամբ սկսաւ ու յետոյ լուսաւորչականներ բռնու-

քեամբ կաթոլիկ ընելով վերջացաւ . ուստի եւ արժանապէս կրօնական հալածանք պիտի սեպուի յամօք եւ ի նախատինս կաթոլիկութեան եւ զանիկայ այս կերպով պաշտպանող մոլենախանձ կեղծաւորաց :

Յաջորդ ամսաբերքին մէջ կրտսեսենք քե ինչպէս եղաւ այս բանս եւ ինչ հետեւանքներ ունեցաւ :

(Շարայարութիւնը յաջորդ ամսաբերքին մէջ :)

ՍԱՀՄԱՆՔ ՏԵՍՉՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ Ի ՌՈՒՍԻԱ.

Ազգային կարեւոր գործ եւ ծառայութիւն մը կրնամարիմք, մանաւանդ այժմու պարագայից մէջ, վաւերական տեղեկութիւն մը հրատարակել ամսագրովս մեր Հայաստանեայց եկեղեցւոյն Ռուսիոյ մէջ ունեցած կառավարութեանը վրայ : Ասով կիմացուի քե այն երկրին մէջ մեր եկեղեցին ինչ արտօնութիւններ ունի, սուրբ էջմիածնի կաթողիկոսին ընտրութիւնն ինչպէս կըլլայ եւ իշխանութիւնը որչափ է, էջմիածնի սինհոդոսն ինչ է, եւ այլն : Այս սահմանները ռուսերէն եւ հայերէն տպագրուած են Լազարեան իշխանաց տպարանը, բայց մեզի կերելնայ քե հայերէն քարգմանութիւնը աւելի ճշգրտեան եւ յստակութեան կարօտ է, ուստի միտք ունինք նորէն քարգմանելու . առ այժմ հոս աշխարհաբառը ղենք ի հմտութիւն հասարակաց :

Սահմաններուն սկիզբը դրուած է անոնց վաւերականութիւնը հաստատող կայսերական հրովարտակը . մենք ալ նախ զայն կըրբարգմանենք, եւ յետոյ Սահմանները :

Հարկ կրնամարինք այժմէն ծանուցանել որ քանի մը տարիէ ի վեր Ռուսաց մէջ սովորութիւն եղած է Հայաստանեայց եկեղեցին ՀԱՅ-ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ անուանել, այսինքն լուսաւորչական Հայոց եկեղեցի, որպէս զի անով որոշ իմացուի քե տարբեր է ՀԱՅ-ԿԱԹՈՒԼՈՒ՝ այսինքն հռովմէական եկեղեցիին : Այս անուանակոչութեան ուղիղ կամ անուղիղ ըլլալուն վրայ չենք ուզեր հոս երկայն խօսիլ . միայն կըլիշեցնենք ընթերցողաց քե որովհետեւ մեր մէջ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ ԵԿԵՂԵՑԻ ըսելով այն միայն կրնասկըցուի որ սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին վարդապետութեանը եւ աւանդութեանցը կընկատուի, եւ անոր յաջորդ սուրբ էջմիածնի կաթողիկոսին կրննազանդի գլխաւորապէս, աւելորդ զանազանութիւն է ամեն

անգամ յայտնի ղենել ԼՈՒՍԱՌՈՐՉԱԿԱՆ կամ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ բառը՝ քե մեր եկեղեցւոյն եւ քե ազգին ՀԱՅ անուանը վրայ : Ո՞վ չգիտեր քե կան ազգիս մէջ նաեւ ԿԱԹՈՒԿՆԵՐ եւ ԲՈՂՈՔԱԿԱՆՆԵՐ, եւս եւ ՀԱՅ-ՀՌՈՌՄ ըսուածներ . բայց որովհետեւ անոնք մէյմէկ սակաւաքիւ ժողովուրդներ են, անոնցմէ ազգերնիս զատել հարկ եղած տեղը միայն բուն ազգին ԼՈՒՍԱՌՈՐՉԱԿԱՆ ըսելը օգտակար կրնայ ըլլալ : Ասոր համար առաջիկայ Սահմաններուն ռուս բնագրին մէջ ամեն տեղ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ՀԱՅՔ դրուած է, բայց մենք պարզ ՀԱՅՔ բարգմանեցինք :

ԿԱՅՏԵՐԱԿԱՆ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿ ԱՌ ՏՆՈՐԷՆ ԾԵՐԱԿՈՅՏՆ.

Յորմէ հետեւ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ գերագոյն պատրիարքին եւ ամենայն Հայոց կաթողիկոսին արողանիստ եղած էջմիածինը մեր զօրաց ձեռքովը գրաւեցինք, եւ Հայկական Նահանգին հետ մեկտեղ մեր կայսերութեանը մասն ըրինք, հարկ համարեցանք այն եկեղեցւոյն գործոց եւ պաշտօնեից կառավարութիւնը հաստատուն ու բացայայտ սկզբանց վրայ ղենել :

Ասոր համար հրամայեցինք որ բուն իսկ հոն տեղը ամբողջ Սահմանադրութեան նախագիծ մը պատրաստուի Հայաստանեայց եկեղեցւոյ գործերուն կառավարութեանը համար, եւ այն Սահմաններուն հիմն ըլլան նոյն եկեղեցւոյն սեպհական վաղեմի կարգադրութիւնները, եւ համաձայնին մեր կայսերութեան ընդհանուր օրէնսդրութեանցը հետ :

Նախագիծը պատրաստուելէն ետեւ՝ մեր հրամանովը որոշուած յանձնարարական ժողովոյ մը քննութեանը տակ ձգուեցաւ . յետոյ նորէն էջմիածին յուղարկուեցաւ՝ որպէս զի նայուի քե